

О СИНОНИМСКИМ ВАРИЈАНТАМА У ДИСКУРСУ ЕЛЕКТРОНСКИХ МЕДИЈА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И ФЕДЕРАЦИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

У овом раду покушаћемо приказати сегмент језичке стварности у Босни и Херцеговини на примјеру информативног језика. За истраживање варијантски обиљежених синонимских односа у оквиру лексике публицистичког функционалног стила савременог српског језика корпус ће нам чинити најсложенији међу функционалним стиловима, публицистички функционални стил, будући да се одликује обавезном употребом стандардног језика. Анализом су обухваћена електронска издања пет дневних листова у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине, и то *Независних новина* и *Гласа Српске*, из Бањалуке, сарајевског *Дневног аваз* и *Ослобођења* и мостарског гласила *Дневник*. Главни критеријум по коме смо груписали њихове варијантски обиљежене лексичке разлике везали смо за тип најзаступљенијих тематских одредница као што су одредница судство, криминал и правосуђе, те одредница унутрашња политика, економија и спорт.

Кључне ријечи: синонимија, варијантни синоними, диференцирање синонима, варијанте, информативни жанрови.

Приступ теми

На тлу јужнословенских језика, свједоци смо да се њихов број се из деценије у деценију арбитарно мијења (барем у њиховом стандардизованом лику). Хоће ли се какав лингвистички варијетет сматрати језиком или пак дијалектом, предмет је вјечитих „лингвистичко-политичких, глотополитичких спорова“ (в. Радовановић, 2014: 32). Распад СФРЈ одразио се, између осталог, и на разградњу тзв. српскохрватског језика, односно на претварање „српскохрватског“ језика у „низ језичких стандарда-наследника“ (Радић, 2008: 365). Тема за коју смо се овдје определијели бави се актуелним питањем функционисања језика у дејтонској Босни и Херцеговини, у којој статус службених језика имају „језик српског народа, језик бошњач-

¹ veracevriz@yahoo.com

ког² народа и језик хрватског народа“³ (уп. Устав Републике Српске, члан 7). О посљедицама дисолуције заједничке државе и распада српско-хрватске језичке заједнице, о позадини настајања квазијезика, односно данашње „полиглосије“ на једнојезичком простору „између Бугарске и Македоније на (југо)истоку и Словеније на (северо)западу, феномену уникатном у планетарним размерама“, писали су многи стручњаци код нас и у иностранству (в. Ивић, 2001; Радовановић, 2014; Пипер, 2003; Реметић, 2007, 2014; Радић, 2008; Брборић, 2000; Ковачевић, 1999, 2003, 2014).

Сагледавајући статус српског језика данас и његове развојне токове, српски лингвисти се слажу најприје у томе да је у случају српско-хрватске релације (а у спрези с оном према бошњачком и црногорском културно-етничком простору), дошло до промоције већ мање-више постојећих варијаната негдашњег полицентричног „стандардног српскохрватског“ (или како слично именованог) – „у оделите стандардне језике: хрватски и бошњачки, а у новије време нешто слично догодило се и са црногорском верзијом, варијантом актуелног стандардног српског језика“ (Радовановић 2014: 29). Српски језик, без обзира на свој номинацијски дисконтинуитет, задржао је свој идентитетски лингвистички континуитет, или, како је то истицао Павле Ивић, ниједна промјена његовог имена, па чак ни „замена назива ’српскохрватски језик’ називом ’српски језик’ није повукла никакве измене у особинама тога језика“ (Ивић, 1999: 6). Он је, попут свих других неспорних лингвистичких језика који се користе код различитих народа, полицентричан стандардни језик. Његова полицентричност или плурицентричност (в. Клајн, 1992: 1) подразумијева постојање више стандардних националних варијетета или варијаната које одговарају српском, хрватском и бошњачком стандардном облику. Друкчије речено, српски као један језик потврђују сви структурно-генетичко-комуникативни критеријуми идентитета језика, док је његова полицентричност условљена „нормативним, најчешће конвенционално утемељеним, разликама при реализацији код Срба и несрба“ (Ковачевић, 2014: 67). Један број разлика између тзв. хрватске и српске варијанте поодавно је утаначен, мада привлачи пажњу тежња да се „појача присуство нови(ји)х видова језичко-културолошке поларизације на овој географској релацији“ (Радић, 2008: 367). Радосав Бошковић у свом чланку из 1935, „О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика“, закључио је да су варијанте или редакције српскохрватског језика, које он дијели на београдску и загребачку, неоспоран факт (1935: 3), нагла-

² Име такозваног бошњачког/босанског језика, с обзиром на име саме земље, Босна и Херцеговина, једино би исправно могао гласити „босанскохерцеговачки“. Једино исправни, дакле, ако се мисли на земљу Босну и Херцеговину, а не само на Босну као њен дио, или покрајину у оквиру те земље. Према одлуци Одбора за стандардизацију српског језика, од именице Бошњаци придев гласи бошњачки, а не босански (Брборић и др., 2006, 61-72).

³ На другој, у бошњачкој и хрватској верзији гласи: „Službeni jezici Federacije BiH su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica“ (в. Реметић, 2014: 41).

сивши да се оне тичу искључиво лексичког слоја и да су посљедица више културолошких и политичких него језичких чинилаца (Бошковић, 1935; Матерић, 2019: 133). Међутим, већ тада у кроатистици почињу тенденције учитавања нових значења у појам варијанте, приближавајући је тако значењу аутономне језичке чињенице, односно оне која је „независна од српске варијанте са којом дијели кључне и нераскидиве језичке споне – штокавско нарјечје и источнохерцеговачки дијалекат“ (Матерић, 2019: 133). А један од начина којим су хрватски језикословци снажно утицали на лексичку диференцијацију хрватске варијанте био је и пуризам. Изразита склоност хрватских језикословаца језичком пуризму довеле су „неоспорно до умножавања разлика“ (в. Сотировић, 2013: 50). Зато постојање пуризма, како закључује Клајн, „чини једну од битних разлика између двеју варијаната, данас проглашених језицима“ (Клајн, 2008: 156). Хрвати су сматрали „да је њихов језик (посебно у војсци и администрацији) угрожен од српског⁴, „непријатеља“ (2008: 156), а што је довело до појаве разликовних рјечника, као што је онај Губерине и Крстића, из 1940, или новији Дробњаков“ (Клајн, 2008: 157). Како пише Брборић (2000: 28-33), „нема никакве сумње, српска језичка култура, кад је ријеч о туђицама, сродна је пољској, руској па и енглеској, а не-сродна чешкој, хрватској, словеначкој, мађарској и њемачкој“. Овдје треба споменути да је први лексикографски попис разлика између српског и тзв. хрватског услиједио 1937. године, када Јулије Бенешки граматици објављеној на пољском језику додаје и разликовни рјечник, с око 1300 ријечи. Граматику је због тог рјечника „оштро напао Александар Белић (...), називајући Бенешки крадљивцем српских ријечи“ (в. Матерић, 2019: 133). Хрватски језикословци након 1990. настоје и да створе и нове ријечи, односно ријеч је „о новом административном наметању језичких разлика (...) само ради стварања самих разлика чак и по цену да се рехабилитују већ заборављени архаизми или се пак измишљају потпуно нове речи“ (Сотировић, 2013: 50). У поменутом коауторском дјелу Петра Губерине и Круне Крстића под називом „Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika“ (1940), први пут се „методички систематично постављају језичке границе“ између стандарднојезичких варијаната (Матерић, 2019: 134). Један од „критеријума“ на којем су Губерина и Крстић темељили своје теоријско оправдање за подјелу вокабулара на хрватски и српски подразумијева „увјерење да (...) у једном језику не треба да постоје синоними“ (уп. Матерић, 2019: 137)⁵, и при том

⁴ Треба напоменути и да се изради заједничких терминологија на читавом простору српскохрватског (хрватскохрватског) језика никада није приступило, иако је то било предвиђено Новосадским договором 1954.

⁵ „Prvo: u jezicima uopće nema sinonima. To nas uče sve novije lingvističke rasprave. Ako nam se koji put čini, da dvije riječi imaju isto značenje, to je samo po njihovu logičkom sadržaju; ali njihova osjećajna vrijednost veoma je različita. Tako na primjer riječi: *nepametan, bedak, glupan, idiot, kretan*, kada ih uzmemo izvan konteksta, one sve sadržavaju misao slabe sposobnosti (...)“ (1940: 16, према: Матерић, 2019: 137).

је једини методолошки оквир за лексичко диференцирање био „субјективни осјећај“ аутора за разлике, и као последица, „произвољна класификација лексема“ (в. Матерић, 2019: 139). У варијантски раслојеном или полицентричном типу језика какав је и српски, постојање синонима на нивоу језика као дијасистема „увијек је нужност и објективна стварност, јер је оно често основни показатељ варијантности“ (Стевановић, 1964-65: 214). Друкчије речено, синонимија је језичка појава која се посматра унутар система једног језика. А ријечи које су везане свака за по једну средину, како је то истицао Михаило Стевановић, када означавају исти појам, у једном су језику, као цјелини, синоними (1964-65: 200) У значењски однос какав је синонимја „ступају речи из целокупног лексичког фонда једног језика, без обзира на то (1) да ли су домаћег порекла или не, (2) да ли спадају у стандардни језик или не, (3) да ли спадају у савремени језик или не (...)“ (Гортан-Премк, 1997: 140). Полемишући са Блумфилдовим схватањем правих синонима који се без промјене значења могу замијенити у сваком контексту, Рајна Драгићевић закључује да овај строги критеријум даје резултате „само када се пореде значења једнозначних речи, а то су, пре свега, научни термини (*termini technici*)“ (Драгићевић, 2007: 245). На основу критеријума „семантичке идентичности“ или „семантичке сличности“ међу групама ријечи, оне могу бити устројене „у синонимски низ“, тј. у групу ријечи идентичног значења и „синонимски ред“, тј. групу ријечи сличног значења (в. Гортан-Премк, 1997: 140). У српској лексикологији је прихваћено становиште Круза о скали синонимности (1991: 265, према: Драгићевић, 2007: 245), на којој се налазе и приближни синоними, нпр. ходати и шетати, који су у међусобном односу приближне синонимије будући да се могу замијенити само у неким контекстима. Будући да „семантичка сличност међу лексемама може бити различитог интензитета“, боље је „говорити о скали синонимности него о бинарном односу истозначница-блискозначница“ (Драгићевић, 2007: 245). Из домена синонимије искључене су ријечи које, поред основног истог значења, имају и сличну форму, при чему се разлике манифестују или на фонолошко/ортографском плану (нпр. кафа, кава, кахва) или на морфолошком (сарадник, сурадник) – „овдје се ради о суштински истим ријечима, тек с географски карактеристичним варијацијама у форми“ (Тафра, 2005: 219). Апсолутни су синоними, како каже Улман, луксуз за језик (1953). Чешћи је случај да међу синонимима постоје одређене стилистичке, семантичке, конотативне и колокацијске разлике. А вјероватно најбитније својство синонимије јесте пружање могућности одабирања ријечи које ће прецизније или живописније представити намјеравани садржај у одређеној ситуацији.

Из досад реченог произлази да синонимија (фасцинантна језичка појава) покреће читав низ теоријских и практичних питања. А једно од тих питања желимо и ми расвијетлити у овом раду како бисмо приказали сегмент језичке стварности у Босни и Херцеговини. То ћемо учинити тако што ћемо

анализирати варијантски обиљежене синонимске односе у оквиру лексике публицистичког функционалног стила савременог српског језика. Публицистички стил спада у најсложенији међу функционалним стиловима, а као стил јавне комуникације одликује се обавезном употребом стандардног језика. Истраживањем су обухваћена електронска издања пет дневних листова у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине – *Независних новина* и *Гласа Српске*, из Бањалуке, сарајевског *Дневног аваз*а и *Ослобођења* и мостарског гласила *Дневник*. Узорком смо обухватили наслове и поднасловe с веб-портала поменутих дневних гласила у трајању од 24 мјесеца (од јануара 2019. до октобра 2021), а које смо одабрали према мјесту излажења и читаности сајтова. Јединицу анализе представља један новински наслов, и под тим смо подразумевјевали самосталну садржајну цјелину која обухвата наслов, наднаслов и поднаслов. Њихова је заједничка карактеристика изразито традиционалан приступ извјештавању, тако да типичан текст на сајтовима ових дневних листова има класичну форму новинарског текста, илустровану најчешће једном или рјеђе са двије-три фотографије, при чему се највећи број текстова само преузима из штампаног издања или са сервиса новинских агенција и у идентичном или незнатно измијењеном облику објављује на дигиталном издању. Сви новински наслови из којих смо црпили грађу потпадају под информативне жанрове, а чине их краће вијести, извјештаји, коментари или хронике. У фокусу анализе биће варијантски обиљежено варирање лексике публицистичког функционалног стила савременог српског језика. Познато је да природу једног раслојавања можемо цјеловито сагледати само ако је смјестимо у систем других видова разграђивања језика (в. Тошовић, 2004: 59). Друкчије речено, однос појмова језик – варијетет не представља једноставну опозицију, већ се може и мора пратити на више различитих планова. Главни критеријум по коме смо груписали варијантски обиљежене лексичке разлике везали смо за тип најзаступљенијих тематских одредница новинских наслова које смо упоређивали, и то: одредница судство, криминал и правосуђе, те одредница унутрашња политика, економија и спорт.

2. Одредница судство, криминал и правосуђе

Новински наслови који доносе одреднице о судству, правосуђу и криминалу углавном су дужи. Најзаступљенији тип лексичког варирања представља замјена интернационализама домаћим ријечима. Нпр.:

(1) наслови српске верзије:

Supendovani hrvatski policajci koji su tukli migrante. ZAGREB - Policajci za koje je utvrđeno da su tukli migrante na granici Hrvatske i BiH su suspendovani i protiv njih će biti pokrenut disciplinski postupak, izjavio je

večeras *direktor* hrvatske policije Nikola Milina. (<https://www.nezavisne.com/novosti/ex-yu/Supendovani-hrvatski-policajci-koji-su-tukli-migrante/685151>, 8.10.2021); *Uhapšena* žena u Tesliću, vozila sa 2,5 promila u krvi (<https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Uhapšena-zena-u-Teslicu-vozila-sa-25-promila-u-krvi/685037>); Sastanak u Predsjedništvu: Dodik upoznao *ambasadore* Kvinte o stavovima Srpske (<https://www.nezavisne.com/novosti/bih/U-Predsjednistvu-BiH-sastanak-zvanicnika-iz-RS-sa-ambasadorima-Kvinte/583785>, 13.2.2022); Gordana Tadić razriješena dužnosti glavnog *tužioca* (<https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Gordana-Tadic-razrijesena-duznosti-glavnog-tuzioca/673356>, 26.7.2021); Masovna tuča u Sarajevu, jedna osoba teško *povrijeđena* (<https://www.nezavisne.com/novosti/hronika/Masovna-tuca-u-sarajevu-jedna-osoba-tesko-povrijeđena/605545>, 19.6.2020); Saobraćaj *na putevima* se odvija redovno (<https://www.nezavisne.com/novosti/drustvo/Saobracaj-na-putevima-se-odvija-redovno/671113>, 12.7.2021);

(2) наслови хрватске верзије:

Glavni *ravnatelj* policije: „Na snimci su policajci. Udaljeni su s dužnosti i slijedi disciplinski postupak“ (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/glavni-ravnatelj-policije-na-snimci-su-policajci-udaljeni-su-s-duznosti-i-slijedi-disciplinski-postupak-2618269>, 8.10.2021); U Velikoj Kladaši *uhicjenja* zbog krijumčarenja migranata (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/u-velikoj-kladusi-uhicjenja-zbog-krijumčarenja-migranata>, 29.4.2021); *Uhiceno* sedam Afganistanaca koji se terete za krijumčarenje migranata (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/uhiceno-sedam-afganistanaca-koji-se-terete-za-krijumčarenje-migranata>, 13.4.2021); Uskopaljski biznismen pobjegao iz BiH, raspisana crvena Interpolova *tjeralica* (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/uskopaljski-biznismen-pobjegao-iz-bih-raspisana-crvena-interpolova-tjeralica>, 16.8.2021); Sarajevska policija *uhitila* pogrešnog migranta za ubojstvo na Otesu (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/sarajevska-policija-uhitila-pogresnog-migranta-za-ubojstvo-na-otesu>, 20.11.2020); *Prometna* nesreća na cesti Šujica-Kupres: Autobus sletio s ceste, ima *ozlijeđenih* (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/prometna-nesreca-na-cesti-sujica-kupres-autobus-sletio-s-cestes-ima-ozlijeđenih>, 30.12.2019); *Veleposlanici* Kvinte zaključili da nema neovisno pravosuđe (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/veleposlanici-kvinte-zakljucili-da-bih-nema-neovisno-pravosuđe>, 14.2.2020); STRAVIČNO Masovna tučnjava u Sarajevu: Muškarac zadobio *ozljede* opasne po život (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/masovna-tucnjava-u-sarajevu-muskarac-zadobio-ozljede-opasne-po-zivot-2618386>, 10.10.2021); Koronavirus ušao u Sud i Tužiteljstvo BiH, zaražen *istražitelj* za ratne zločine (<https://www.dnevnik.ba/dogadaji/koronavirus-usao-u-sud-i-tuziteljstvo-bih-zarazen-istrazitelj-za-ratne-zlocine>, 1.7.2020); U Neum će se već

ovog ljeta moći novom *cestom* (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/u-neum-ce-se-vec-ovog-ljeta-moci-novom-cestom>, 3.3.2021);

(3) наслови бошњачке верзије:

Šef policije otkrio ko su policajci koji su tukli migrante: “Udaljeni su iz službe”: Tvrdi da su djelovali individualno i da nije bilo nikakve naredbe (<https://avaz.ba/globus/region/687298/sef-policije-otkrio-ko-su-policajci-koji-su-tukli-migrante-udaljeni-su-iz-sluzbe>, 8.10.2021); *POTJERNICA* INTERPOLA Crnogorska policija *uhapsila* Banjalučanina zbog pljačke u Nizozemskoj Banjalučanin čiji su inicijali E.I. (36) uhapšen je na graničnom prijelazu sa BiH (<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/677162/crnogorska-policija-uhapsila-banjalucanina-zbog-pljacke-u-nizozemskoj>, 29.8.2021); OTKRIVEN PLJAČKAŠ Raspisana *potjernica* za lopovom Abdulahom Skakom Sarajevska policija uhapsila 46-godišnjaka koji je provalio u prostorije firme “Kenz” (<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/677976/raspisana-potjernica-za-lopovom-abdulahom-skakom>, 1.9.2021); NOVI PROBLEMI Haos na Kupresu: Sudar više vozila, kamion se prepriješio *na putu* Za sada nema informacija o povrijeđenim (<https://avaz.ba/vijesti/bih/687653/haos-na-kupresu-sudar-vise-vozila-kamion-se-prepriješio-na-putu>, 10.10.2021); Stravična *saobraćajna* nesreća u Beogradu: Dijelovi automobila rasuti *po cesti*, dvoje poginulo: Poginuli su mlađi muškarac (28) i mlada žena (31) (<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/685661/stravicna-saobracajna-nesreca-u-beogradu-dijelovi-automobila-rasuti-po-cesti-dvoje-poginulo>, 2.10.2021); SAOPĆENJE VSTV BiH s međunarodnim partnerima ulaže napore na jačanju nezavisnog *pravosuđa* Tokom sastanka je analizirano trenutno stanje u pravosudnim institucijama (<https://avaz.ba/vijesti/bih/685566/vstv-bih-s-medunarodnim-partnerima-ulaže-napore-na-jacanju-nezavisnog-pravosuda>, 1.10.2021); ZAJEDNIČKA IZJAVA *Ambasadori* Kvinte i EU odgovorili Komšiću: Suzdržati se od stvaranja tenzija i okrenuti reformama Pažnju usmjeriti na rad i konstruktivni dijalog koji je potreban kako bi BiH krenula naprijed, (<https://avaz.ba/vijesti/bih/642028/ambasadori-kvinte-i-eu-odgovorili-komsiću-suzdržati-se-od-stvaranja-tenzija-i-okrenuti-reformama>, 2.4.2021); OTKRIVENI AKTERI Masovna tučnjava u Sarajevu: Muškarac zadobio *povrede* opasne po život Policija uhapsila trojicu učesnika (<https://avaz.ba/vijesti/crna-hronika/687583/masovna-tucnjava-u-sarajevu-muskarac-zadobio-povrede-opasne-po-zivot>, 10.10.2021); Korona ušla među članove VSTV-a, zaražen *tuzilac* Mahmut Švraka Razlog odgađanja redovne sjednice VSTV-a (<https://avaz.ba/vijesti/bih/583217/korona-usla-medu-clanove-vstv-a-zarazen-tuzilac-mahmut-svraka>, 22.7.2020); Ovo su *putevi* u BiH koje biste danas trebali izbjeći Vozače molimo za maksimalno opreznu vožnju prilagođenu uslovima na putu, poručili su iz BIHAMK-a (<https://>

avaz.ba/vijesti/bih/624288/ovo-su-putevi-u-bih-koje-biste-danas-trebali-izbjeci, 16.1.2021).

Лексичке варијације које се односе на исти појам а које се реализују у трима стандарднојезичким варијантама информативног жанра у наведеним примјерима (1)-(3) представљају континуитет лексичких разлика у вези с источном и западном варијантом бившег заједничког српскохрватског језика (в. РМС; Језички приручник, 1991; Стевановић, 1964-65). Како наводи Брборић (2000: 28-29), лексика у Хрватској, а нарочито она термилошка, и у вријеме бивше Југославије била је „наглашено кроатизована“, али да се сада обнављају „неуобичајени домаћи изрази као војарна, велепосланик, земљовид, зрачна лука, опорба и сл.“ (Клајн, 2008: 157). Како и наши наведени примјери (1)-(3) показују, интернационализми из латинског и француског језика као што су *директор*, *амбасада* и *амбасадор* (в. РМС, РСЈ), својствени информативним текстовима српског и бошњачког стандарда, замијењени су еквивалентима *равнатељ*, *велепосланик* и *велепосланство*, у хрватској верзији. Синонимија је овдје резултат паралелне употребе ријечи различитог поријекла, тј. страног и домаћег. Друкчијег је поријекла синонимски однос у који ступају правни и медицински називи *тужилац* и *истражитељ*, *повреда* и *озледа*, *потјерница* и *тјералица*. Наиме, иако су овдје употријебљене синонимично, *тужилац* и *истражитељ* својом семантиком не представљају синониме, будући да лексема *истражитељ* ступа у синонимски однос када остварује садржај „онај који спроводи истрагу, врши ислеђење“, тј. *иследник* (в. РСЈ: 468). Због тога можемо констатовати да се овдје јавља тзв. окационална синонимија (в. Тафра, 2005), тј. језичка појава која измиче свим правилима и ограничењима и у потпуности је препуштена ауторовој/новинарској слободи. Лексема *повреда* у примарној семантичкој реализацији „наношење озледе, ране, озлеђивање, повређивање“ има синоним „озледа, рана“ (РСЈ: 927). Кад је ријеч о семантичком диференцирању лексема *повреда* и *озледа*, треба напоменути да се у медицинској терминологији усталио термин *озледа* као ознака за „примарни чин (примарно оштећење тијела)“, али се у апстрактном и пренесеном значењу „повреда чијег права“ или „повреда закона“ употребљава само *повреда* (в. РМС). Однос синонимије лексеме *потјерница* и *тјералица* успостављају када се упућују на семантички садржај „писмени налог или наредба о гоњењу и хапшењу“ (РСЈ: 970), с тим што у српском стандарду само *потјерница* функционише на стилски неутралној равни (в. РМС, РСЈ).

Лексичко слагање, тј. компатибилност двају семантичких садржаја у наведеним примјерима (1)-(3) реализује се преко именских, придјевских и глаголских парова чији су конституенти лексеме домаћег, словенског поријекла. Тако су лексичке јединице *саобраћај*, *пут*, *хапшење*, *саобраћајни*, *путни* и *ухапсити* у српској верзији замијењени синонимским облицима

промет, *цеста*, *ухићење*, *прометни*, *цестовни* и *ухитити* у хрватској варијанти. Синонимски пар *ухапсити* и *ухитити* варијантно се опонира у значењу „лишити слободе“ (РСЈ: 1394), док чланови *саобраћај* и *промет* развијају синонимски однос у значењу „кретање превозних средстава ради превоза људи, робе и сл.“ (РСЈ: 1394), при чему се лексема *промет* јавља као дио синонимске дефиниције (в. РСЈ: 1394). Синонимске варијанте *пут* и *цеста* варијантно се поларизују када означавају „саобраћајницу“ или „пролаз“, односно „дуги, уски дио земље који служи за ходање и кретање“ (РСЈ: 1076). Њихово диференцирање тиче се могућности спојивости у синтагматским и фразеолошким јединицама. Тако се лексема *пут* може наћи у колокацијама у којима није замјењива лексемом *цеста*, као што су конструкције *пожељети* неком(е) *сретан пут*, *бити на правом путу*, „средњи *пут* тражити“, „тежак трновит *пут* (прећи)“, „стати на пола *пута*“ и сл. (в. РСЈ: 1076). Ако полазимо од тога да су апсолутни, идентични синоними лексеме које у свом семантичком садржају имају исту „архисему и већи број истих сема које имају исту експресивну и употребну вриједност“ (в. Гортан-Премк, 1997: 142), произлази да варијантни синоними у наведеним примјерима јесу ријечи „сличне референцијалне вриједности“ или релативни синоними (в. Гортан-Премк, 1997: 140). Релативност синонимских односа овдје се огледа како у дјелимичној идентичности њихових семантичких садржаја тако и у њиховој варијантској маркираности. А свако територијално или национално маркирање или неравноправна употреба синонимских јединица утиче и на развијање њихових различитих експресивних или стилистичких вриједности.

Новински наслови који припадају бошњачкој варијанти, као што показују примјери (1)-(3), одликују се подударношћу са српским стандарднојезичким изразом. Разлика је присутна само у једном случају, и то код дистрибуције синонимских јединица *ухитити* и *ухапсити*, гдје се обје ријечи срећу у насловима бошњачке штампе⁶. Таква дистрибуција варијантних синонима не одступа од лексичког стандарда бошњачке варијанте. Наиме, тамо гдје су у вокабулару српског и хрватског језичког стандарда употребно „опозитне лексичке јединице, те исте, најчешће обје лексеме“ у вокабулару бошњачке варијанте „функционирају на неутралној, још чешће на стилској разини паралелно“ (Дурић, 2010: 120). У односу на хрватски, бошњачки стандарднојезички израз остаје у оквирима „наслијеђених терминосистема, вршећи понекад различит одабир из пређашњих оквирних двојстава и вишеструкости“ (Халиловић, 2014: 130).

⁶ Неутралан статус притоме има еквивалент *ухапсити* (Рјечник босанског језика, 2007).

3. Одредница унутрашња политика, економија и спорт

Наслови који говоре о финансијама, привредним приликама и спорту номинативног су или информативног типа. У онима који су номинативни, преовлађују именске ријечи, при чему се у српској и бошњачкој стандарднојезичкој варијанти чешће јављају интернационализми или посуђенице.

(4) наслови српске верзије:

Delegacija Parlamenta RS i AP Vojvodine u posjeti Subotici (<https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Delegacija-Parlamenta-RS-i-AP-Vojvodine-u-posjeti-Subotici/685590>, 11.10.2021); Vlada RS: *Privredni* rast u 2020. od 3,5% (<https://www.nezavisne.com/ekonomija/privreda/Vlada-RS-Privredni-rast-u-2020-od-35/572177>, 5.12.2019); Усвојен *буџет* града Бањалука уз амандмане СНСД-а (<https://www.glassrpske.com/cir/novosti/banjaluka/usvojen-budzet-banjaluke/358004>, 15.4.2021); Treća sreća za izbor *selektora* reprezentacije Bosne i Hercegovine (<https://www.nezavisne.com/sport/fudbal/Treca-sreca-za-izbor-selektora-representacije-Bosne-i-Hercegovine/639491>, 4.1.2021);

(5) наслови хрватске верзије:

Rodna ravnopravnost potiče *gospodarski* rast (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/rodna-ravnopravnost-potice-gospodarski-rast>, 29.7.2021); Usvojen *proračun* Grada Mostara za 2021. godinu (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/usvojen-proracun-grada-mostara-za-2021-godinu>, 15.4.2021); *Ekonomski* rast u BiH zasnovan na osobnoj potrošnji (<https://www.dnevnik.ba teme/ekonomski-rast-u-bih-zasnovan-na-osobnoj-potrosnji>, 7.8.2019); Cilj dugoročna suradnja: *Izaslanstva* hrvatskog i izraelskog veleposlanstva boravila u ŽZH (<https://www.dnevnik.ba/dogadaji/cilj-dugorocna-suradnja-izaslanstva-hrvatskog-i-izraelskog-veleposlanstva-boravila-u-zzh>, 22.4.2020); Kroz financijski *sustav* BiH u legalne novčane tokove ubačeni nezakonito stečeni milijuni (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/kroz-financijski-sustav-bih-u-legalne-novcane-tokove-ubaceni-nezakonito-steceni-milijuni>, 25.1.2021); BANJALUKA Podnesen zahtjev za ukidanje građevinske dozvole za vilu *obitelji* Dodik (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/podnesen-zahtjev-za-ukidanjem-gradevinske-dozvole-za-vilu-obitelji-dodik-2618528>, 12.10.2021); Održano sportsko *netjecanje* HVIDR-e Orašje (<https://www.dnevnik.ba/dogadaji/odrzano-sportsko-netjecanje-hvidr-e-orasje>, 30.7.2021); Dušan Bajević novi *izbornik* nogometne reprezentacije BiH (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/dusan-bajevic-novi-izbornik-nogometne-representacije-bih>, 21.12.2019); Ovo je vjerovatno najluđi kraj utakmice u povijesti *nogometa* (<https://www.dnevnik.ba/vijesti/video-ovo-je-vjerovatno-najludi-kraj-utakmice-u-povijesti-nogometa>, 2.11.2020);

(6) наслови бошњачке верзије:

НЕМА ВОЈКОТА Sastanak *delegacija* Turske i BiH: Došli i SNSD-ovi ministri Erdogana je ranije, ispred zgrade Predsjedništva dočekaо predsjedavajući Željko Komšić (<https://avaz.ba/vijesti/bih/676893/sastanak-delegacija-turske-i-bih-dosli-i-snsd-ovi-ministri>, 27.8.2021); Pandemija nije zaustavila *privredni* rast: Povećan budžet, gradi se 20 stanova za mlade брачне парове. Ove godine je planirano 7,8 милиона KM за разне капиталне пројекте путем грантова (<https://avaz.ba/vijesti/bih/668484/pandemija-nije-zaustavila-privredni-rast-povecan-budzet-gradi-se-20-stanova-za-mlade-bracne-parove>, 22.7.2021); **GRADONAČELNIK BANJE LUKE Stanivuković: Porodica Dodik u centru Banje Luke gradi vilu** Naglasio je da će glavni грађевински инспектор бити смињен (<https://avaz.ba/vijesti/bih/686764/stanivukovic-porodica-dodik-u-centru-banje-luke-gradi-vilu>, 6.10.2021); **ODLUKE Gradonačelnik Ljubo Bešlić za “Avaz“ Usvojen budžet Grada Mostara za 2019. godinu, uskoro rebalans** (<https://avaz.ba/kantoni/hercegovacko-neretvanski-kanton/464418/usvojen-budzet-grada-mostara-za-2019-godinu-uskoro-rebalans>, 7.3.2019); **UČESNICI IZ ŠEST ZEMALJA Učenici iz BiH osvojili 18 medalja na Owlypia intelektualnom takmičenju** Svoje intelektualno znanje обрачунали су са ученицима из Турске, Мађарске, Румуније, Косова и Молдавије (<https://avaz.ba/vijesti/bih/646689/ucenici-iz-bih-osvojili-18-medalja-na-owlypia-intelektuanom-takmicenju>, 23.4.2021); **Novi selektor BiH objavio svoj prvi spisak REPRESENTACIJA** (<https://sport1.oslobodjenje.ba/s1/fudbal/representacija/novi-selektor-bih-objavio-svoj-prvi-spisak-648080>, 15.5.2021); Nakon nove судијске неправде из бх. клуба поручили: *Fudbal* је мртав! **НИЖЕ LIGE BiH** (<https://sport1.oslobodjenje.ba/s1/fudbal/nize-lige-bih/nakon-nove-sudijske-npravde-iz-bh-kluba-porucili-fudbal-je-mrtav-693781>, 26.9.2021).

И наслови из наведене групе (4)-(6), с тематском одредницом финансије, привреда и спорт, лексички се разједначавају у погледу варијантске маркираности. Интернационализми и посуђенице из латинског, грчког и енглеског језика, карактеристични за новинске наслове српске и бошњачке варијанте као што су *селектор, делегација, економија, буџет, фудбал*, у синонимском су низу с ријечима *изборник, изасланство, господарство, прорачун, ногомет*, који се јављају у новинским текстовима хрватске верзије. Синонимски однос успостављен је оживљавање архаизама у хрватском језичком стандарду и потискивањем активних ријечи у пасивни слој. С тим у вези, Б. Тафра истиче како се ријечи „официр, резерва, буџет, опозиција губе из употребе и кидају се њихове синонимне везе с ријечима часник, причува, прорачун, опорба“ (2005: 218). На другој стране, српски став према кроатизмима можда најбоље илуструје тврдња да „језички пуризам (...)

никад није владао у српској језичкој култури, а нарочито се лако и потпуно нострификују и утапају у домаћи фонд ријечи преузете из словенских извора“ (Пешикан, 1996: 176). Зато неоспорно мјесто, „без икакве нормативне дисквалификације, у српском речнику имају и речи за које знамо да су својствене хрватском изразу, али и у српском језику својим посебним склопом, мотивацијом и експресивном вредношћу обогаћују његову синонимску и увећавају изражајност и стилску гипкост“ (Пешикан, 1996: 176). Именица *обитељ*, која је стилски необиљежена у хрватском лексичком стандарду (в. Рјечник синонима хрватскога језика, 2008), стара је словенска ријеч којом се означава „кућа“, „стан“, „манастир“ (лат. *habitatio, familia*). По Даничићевом *Рјечнику*, у српским средњовјековним изворима означава „манастирску обитељ“, а у Вуковом Рјечнику ограничава се на појам уже породице и идентификује се с фамилијом (в. Чубриловић, 1959: 9). Синонимски пар *делегација* и *изасланство* семантички су компатибилни када означавају „*изабране или именоване заступнике неког колектива, организације, установе или државе*“ (РСЈ: 248). Други члан у поменутом синонимском пару јавља се и као компонента у синонимској дефиницији којом се прецизира примарно значење лексеме *делегација* (в. РСЈ: 248). Именица *изасланство*, као стилски неутрална у хрватском језичком стандарду (в. Рјечник синонима хрватскога језика, 2008: 246), повремено се јавља и код српских аутора (в. Максимовић, 1996: 162). Синонимски пар *селектор* и *изборник* може се творбено диференцирати. Код таквих синонимских јединица постоји „творбена инклузија“, односно „творбена интерсекција“, при чему „један или више чланова творбене породице једног синонима улази и попуњава празнину у творбеној породици синонимне варијантски обиљежене лексеме“ (Ковачевић, 1989: 218). Тако у деривацијски модел именице *селектор* улазе именице *селекција*, *селективност*, *селекционар*, придјиви *селективан* и *селекциони*, глагол *селекционирати/селекционисати* (в. РСЈ: 248). Постојање деривацијског модела, па макар он и не био остварен у варијантски обиљеженом изразу, „омогућује да он по правилу из потенцијалне пређе у сферу реализације; тај модел као системска могућност припада експлицитној норми савременог језика као цјелине, а експлицитно или имплицитно преко учесталости појединих елемената припада изразима појединих социокултурних средина“ (Ковачевић, 1989: 218). Само у једном случају, и то код синонимског низа *економија*⁷ и *господарство* (в. РСЈ: 203) забиљежена је њихова напоредна употреба у хрватским новинским насловима. С обзиром на то да је ријеч о једном примјеру одступања, овај случај можемо окарактерисати као идиолекатски варијетет аутора/новинара, гдје се при адаптацији са српске на хрватску варијанту идиолекатске особине не морају подударати с варијантским узусом (в. Тевериз-Нишић, 2007: 19).

⁷ Разликовност у синонимског односу *економија/господарство* тиче се шире екстензије и функционалностилске обиљежености у корист интернационализма *економија* (уп. РСЈ: 328).

Новински наслови који припадају бошњачкој варијанти везани за одредницу унутрашња политика, економија и спорт, као и они из претходне групе примјера (3), показују да је дистрибуција чланова синонимског реда изједначена са српском стандарднојезичком праксом, што није типично за писани бошњачки лексички узус, чији се спецификум огледа у задржавању „лексичких двострукости и вишеструкости“, тзв. конјунктивна норма (в. Рјечник босанског језика; Халиловић, 2014: 129; Чедић, 2007: 48; Дурић, 2010).

4. Умјесто закључка

Проведена анализа варијантског раслојавања лексике публицистичког функционалног стила на примјеру новинских наслова дневне штампе у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине показала је више сличности или потпуне подударности него што је разлика. Истраживање је обухватило електронска издања пет најчитанијих дневних листова у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине, и то *Независне новине* и *Глас Српске*, из Бањалуке, сарајевски *Дневни аваз* и *Ослобођење* и мостарско гласило *Данас*. Варијантни синоними који се реализују у анализираном новинском дискурсу највећим дијелом представљају континуитет наслијеђених лексичких разлика из српскохрватског периода. Код синонимских парова које образује посуђеница и лексичка јединица домаћег поријекла, новински наслови српске верзије показују превагу стране лексике, што се може довести у везу с тенденцијама европеизације у области лексикона у српском стандарднојезичком корпусу. У погледу избора варијантних синонима, лексичке црте бошњачке варијанте готово су идентичне српском језичком стандарду. У поређењу с бошњачким нормативним приручницима, анализирани текстови показују висок степен игнорисања официјелне, лексичке норме, за разлику од текстова који припадају хрватској варијанти, а који се одликују високим степеном усклађености. Сасвим је јасно да се међу анализираним новинским текстовима не може говорити ни о каквим разликама изузев лексичких међу варијантама, а што се и до сада сматрало јединим релевантним научним мишљењем.

Извори

<https://avaz.ba/>
<https://glassrpske.com>
<https://www.dnevnik.ba/>
<https://www.nezavisne.com/>
<https://www.oslobodjenje.ba/>

Литература

- Бошковић, 1935: Р. Бошковић, О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика, *Наш језик*, III/9-10, Београд, 277-282.
- Брборић, 2000: Б. Брборић, *О језичком расколу*, Београд – Нови Сад.
- Брборић и др. (ур.) 2006: *Српски језик у нормативном огледалу: 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика*. Приредили Бранислав Брборић, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић, Београд: Београдска књига.
- Гортан-Премк, 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику, друго издање*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Драгићевић, 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика, Завод за уџбенике, Београд*.
- Дурић, 2010: R. Durić, О лексичком осјећању новошtokавштине кроз kroatizme, srbizme i bosnizme на neutralној разини, *Filologija*, 55, Zagreb, 117-141.
- Ивић, 1999: П. Ивић, *Језичко планирање у Србији данас*, Језик данас, III/9, Нови Сад, 1999, 5-10.
- Ивић, 2001: П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Језички приручник, 1991: П. Ивић, И. Клајн, М. Пешикан, Б. Брборић, *Језички приручник*, Радио-телевизија Београд, Београд, 1991.
- Клајн, 1992: M. G. Clyne (ed.), *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations*, Contributions to the sociology of language 62, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Клајн, 2008: И. Клајн, Пуризам и антипуризам у данашњем српском језику, *Јужнословенски филолог*, LXIV, 153-176.
- Ковачевић, 1989: М. Ковачевић, Функционалност „нефункционалних” синонима и њихов нормативни статус у савременом српскохрватском језику, *Књижевни језик*, 20/ 3-4, Сарајево, 211-225.
- Ковачевић, 1999: М. Ковачевић, *У одбрану српског језика – и даље (са Словом о српском језику)*, Београд: Требник.
- Ковачевић, 2003: М. Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, Београд: СКЗ.
- Ковачевић, 2014: М. Ковачевић, Статус српског језика на почетку XXI вијека, *Језик, књижевност, култура*, ур. Бојана Димитријевић, Ниш: Филозофски факултет, 64-80.
- Максимовић, 1996: Љ. Максимовић, Покрштакње Срба и Хрвата, *Зборник радова Византолошког института, XXXV*, САНУ: Београд, 155-173.
- Матерић, 2019: А. Матерић, Примјери идеолошких и језичких манипулација у разликовним рјечницима српског и хрватског језика, *Србистика данас IV*, <https://www.flf.unibl.org/wp-content/uploads/2020/07/08-sd4-materic.pdf>, приступљено 1. 12. 2021.
- Пешикан, 1996: Правописна норма, *Српски језик на крају века*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Службени гласник Републике Србије, 171-179.

- Пипер, 2003: П. Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београд.
- Радић, 2008: П. Радић, О екстерној стандардизацији српског језика, *Јужнословенски филолог*, LXIV, Београд, 365-383.
- Радовановић, 1996: *Српски језик на крају века*, ред. Милорад Радовановић, Београд.
- Радовановић, 2014: М. Радовановић, Планирање језика данас (подсетник), Зборник Института за српски језик САНУ, *Српски језик и актуелна питања језичке политике II*, Београд: САНУ, 25-37.
- Реметић, 2007: Р. Слободан, Језик у Републици Српској у огледалу традиције и новонасталих прилика, *Република Српска – петнаест година постојања и развоја*, Бања Лука (Академија наука и умјетности Републике Српске. Научни скупови, књ. XII, Одјељење друштвених наука, књ. 18), 475-500.
- Реметић, 2014: С. Реметић, Српски језик у Републици Српској и Босни и Херцеговини, *Зборник Института за српски језик САНУ, II*, Институт за српски језик САНУ: Београд, 37-47.
- Рјечник босанског језика: *Рјечник bosanskog jezika*, ur. I. Čedić, Institut za jezik: Sarajevo, 2007.
- Рјечник синонима хрватског језика, 2008: Lj. Šarić, W. Wittschen, *Rječnik sinonima hrvatskoga jezika*, Naklada Jasenski i Turk.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (и Матица хрватска I–III), 1967–1976.
- РСЈ: *Речник српског језика*, измењено и поправљено издање, Матица српска: Нови Сад, 2011.
- Сотировић, 2013: В. Б. Сотировић, Босански језик и његова инаугурација: судбина бившег српскохрватског или хрваткосрпског језика, *Sustainable Multilingualism*, <http://uki.vdu.lt/sm/index.php/sm/article/view/53>, приступљено 3.1. 2022.
- Стевановић, 1964-65: М. Стевановић, Неке лексичко-стилске разлике, а не језичке варијанте, *Наш језик*, XIV/4-5, Београд, 195-226.
- Тафра, 2005: В. Tafra, *Od riječi do rječnika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Тошовић, 2004: В. Тошовић, Tipovi globalne diferencijacije jezika, *Aktualizacija jezikovrstne teorije na Slovenskem: Členitev jezikovne resničnosti*, Ljubljana: Filozofska fakulteta Ljubljana, 59–72.
- Ђевриз-Нишић, 2007: *Језичко-стилске карактеристике језика заједничких органа Босне и Херцеговине*, магистарски рад, (одбрањен 9.7. 2007), Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву.
- Улман, 1957: S. Ullman, *Principles of Semantics*, Glasgow-Oxford: Jackson-Basil Blackwell.
- Устав Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 21/92 – пречишћени текст, 28/94, 8/96, 13/96, 15/96, 16/96, 21/96, 21/02, 26/02, 30/02, 31/02, 69/02, 31/03, 98/03, 115/05, 117/05, 48/11, Бања Лука.

- Халиловић, 2014: S. Halilović, Jezička stvarnost u Bosni i Hercegovini, *Socjolingwistyka*, 28, 121-135.
- Чедић, 2007: I. Čedić, Neke osobine jezičkih normi bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika, *Književni jezik*, 23/1, Sarajevo, 42-49.
- Чубриловић, 1959: В. Чубриловић, *Терминологија племенског друштва у Црној Гори*. САНУ: Београд.

Vera Čevriz Nišić

ON SYNONYMOUS VARIANTS IN THE DISCOURSE OF ELECTRONIC MEDIA OF THE REPUBLIC OF SRPSKA AND THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The topic we decided on deals with the current issue of the functioning of the language in BiH. It belongs primarily to the field of stylistics and involves the analysis of different variants of the linguistically same language, which is sociolinguistically called by three names: Serbian, Croatian and Bosniak. The paper will analyze the discourse of public communication on the example of the use of Serbian in electronic media Federation of Bosnia and Herzegovina. Linguistic and stylistic analysis will be focused on a comparative analysis of synonymous units of the Serbian language that are variant polarized into Serbian, Croatian and Bosniak standard language expression. The cases of the so-called mixing standard language expressions in the same text and their stylistic marking. The research material will include online editions of daily newspapers in the Republic of Srpska and the Federation of Bosnia and Herzegovina. These are the most visited information portals such as Glas Srpske, Nezavisne novine, Dnevni avaz, Oslobođenje and Dnevnik. The goal of the linguistic-stylistic analysis is to single out lexical units of a synonymous character whose distribution is conditioned by the polycentric structure of the Serbian language as a system. The lexical differences between the three language standards of Serbian are those that concern the whole word.

Keywords: standard language, norm, synonymy, variants, public discourse, stylistic unit, polycentric language.